

Ακολουθήσέ με
στο αρχαίο θέατρο
των Οινιάδων

Η χώρα των Αιτωλών και των Ακαρνάνων

Βουνά, πεδιάδες, ποτάμια, λίμνες και ακτές που βρέχονται από το Ιόνιο πέλαγος και τους κόλπους του Αμβρακικού, του Κορινθιακού και του Πατραϊκού διαμόρφωσαν στην Αιτωλοακαρνανία ένα πλούσιο φυσικό περιβάλλον. Ήταν ιδανικό για γεωργική και κτηνοτροφική εκμετάλλευση και κατάλληλο για την επικοινωνία με άλλους λαούς. Έτσι, η περιοχή κατοικήθηκε από τα παλαιολιθικά κιόλας χρόνια.

Δύο κυρίως μεγάλες ελληνικές φυλές έζησαν εκεί, οι Αιτωλοί και οι Ακαρνάνες. Ο Αχελώος, ο πιο πλούσιος σε νερά ποταμός της Ελλάδας, ήταν το φυσικό τους όριο, αν και όχι πάντοτε σταθερό. Οι

συνεχείς και σκληρές μεταξύ τους συγκρούσεις για τον έλεγχο της ευρύτερης περιοχής είχαν σαν αποτέλεσμα ο ένας να κατακτά κατά καιρούς εδάφη του άλλου. Κατά κανόνα, στους Ακαρνάνες ανήκε το δυτικό τμήμα που εκτεινόταν από τον Αχελώο έως το Ιόνιο πέλαγος, στα δυτικά, και από τον Αμβρακικό κόλπο έως τις εκβολές του Αχελώου, στα νότια, ενώ στους Αιτωλούς το ανατολικό τμήμα που περιελάμβανε και περιοχές πέρα από τα σημερινά όρια του νομού. Εκτός από αυτούς, στο βόρειο τμήμα του νομού κατοίκησαν οι Αμφιλοχοί και οι Αγραίοι, ενώ στη στενή λωρίδα που σχηματίζουν στα νότια οι ποταμοί Εύηνος και Μόρνος οι Λοκροί.

Οι Ακαρνάνες

Δεν ξέρουμε πότε ακριβώς εγκαταστάθηκαν στην περιοχή οι Ακαρνάνες. Κι ενώ για τους Αιτωλούς μαθαίνουμε από τον Όμηρο ότι συμμετείχαν στον Τρωικό πόλεμο, στους Ακαρνάνες δεν γίνεται καμία αναφορά.

Πάντως, τον 5ο αι. π.Χ. πολλές ακαρνανικές πόλεις αποτελούσαν ήδη τα κέντρα ευρύτερων περιοχών, με τα τείχη τους να είναι από τα πιο επιβλητικά και καλοδιατηρημένα οχυρωματικά έργα της αρχαιότητας. Οι πόλεις είχαν τις δικές τους συνελεύσεις και τους δικούς τους στρατηγούς. Όμως, σε θέματα εξωτερικής πολιτικής και σε περιόδους πολέμου δρούσαν ενωμένες σε Κοινό.

Τον 4ο και 3ο αι. π.Χ. γνώρισαν άνθηση, ιδιαίτερα μάλιστα ο Στράτος και οι Οινιάδες. Όμως από το 252 π.Χ., και με εξαίρεση μερικά μόνο διαστήματα, η Ακαρνανία έχασε την ανεξαρτησία της. Άλλοτε μοιράστηκε ανάμεσα στο βασίλειο της Ηπείρου και την Αιτωλία και άλλοτε προσαρτήθηκε εξολοκλήρου σε αυτή. Αργότερα, στα ρωμαϊκά χρόνια, προσαρτήθηκε στην επαρχία της Μακεδονίας και έπειτα της Αχαΐας.

Ύστερα από την ναυμαχία του Ακτίου, η οποία πραγματοποιήθηκε το 31 π.Χ. ανάμεσα στον Γάιο Ιούλιο Καίσαρα Οκταβιανό και τον Μάρκο Αντώνιο για τον έλεγχο του κράτους της Ρώμης, η Ακαρνανία έχασε την αυτοδυναμία της. Το Κοινό διαλύθηκε και οι κάτοικοι, όπως και της Αιτωλίας και της

Εικ. 1 Ο λόφος Τρίκαρδος πάνω στον οποίο χτίστηκαν οι Οινιάδες.

Ηπείρου, υποχρεώθηκαν να γίνουν μέτοικοι της Νικόπολης, η οποία ιδρύθηκε από τον Οκταβιανό το 30 π.Χ. σε ανάμνηση της νίκης του. Οι περισσότερες πόλεις της Αιτωλοακαρνανίας έπεσαν σε παρακμή. Έτσι,

η περιοχή μετατράπηκε σε τόπο παραγωγής αγαθών για τις ανάγκες των δύο μεγάλων κέντρων της εποχής, της Νικόπολης και της Πάτρας. Ιδιαίτερη άνθηση γνώρισε πάλι τον 2ο αι. μ.Χ.

Οινιάδες, ένα λιμάνι στη στεριά

Μία από τις πιο ονομαστές πόλεις των Ακαρνανών, και μάλιστα δεύτερη σε μέγεθος μετά τον Στράτο, ήταν οι Οινιάδες. Κατά μία άποψη, το όνομά τους οφείλουν στον μυθικό βασιλιά της Αιτωλίας Οινέα, καθώς πρώτος αυτός παρασκεύασε κρασί στην περιοχή με τη βοήθεια του δούλου του Στάφυλου. Την ίδρυση της πόλης, ωστόσο, οι μύθοι την συνδέουν με τον Αλκμαίωνα, γιο του βασιλιά του Άργους Αμφιάραο. Κυνηγημένος από τις Ερινύες για το φόνο της μητέρας του, ακολούθησε το χρησμό που του έδωσε το μαντείο των Δελφών και έψαξε να βρει καινούρια γη να κατοικήσει. Είναι πολύ πιθανό πάντως η πόλη να πρωτοϊδρύθηκε τον 6ο αι. π.Χ. από τους Κορίνθιους, οι οποίοι είχαν ιδρύσει μεγάλες αποικίες στη Δυτική Ελλάδα.

Οι πρώτες πληροφορίες που έχουμε για τους Οινιάδες αναφέρονται στα μέσα του 5ου αι. π.Χ. Την εποχή εκείνη η πόλη ήταν καλά οργανωμένη μέσα στο ισχυρό προστατευτικό τείχος που είχε περίμετρο περίπου 5,5 χιλιομέτρων. Όταν μάλιστα το 424 π.Χ., κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου, διέκοψε τις φιλικές σχέσεις που είχε με τους Σπαρτιάτες και συμμαχία, όπως και οι υπόλοιπες ακαρνανικές πόλεις, με τους Αθηναίους, γνώρισε δύναμη και κύρος.

Ήταν όμως η θέση τους κυρίως που ευνόησε την οικονομική και πολιτιστική άνθηση που γνώρισαν οι Οινιάδες. Η πόλη χτίστηκε σε απόσταση αναπνοής από τις εκβολές του Αχελώου, πάνω σε ένα λόφο κοντά στο σημερινό χωριό Κατοχή που από τον 15ο αι. ονομάζεται «Τρίκαρδος» (εικ. 1). Το σημείο ήταν, πράγματι, εξαιρετικό. Οι Ακαρνανές μπορούσαν να ελέγχουν το θαλάσσιο δρόμο ανάμεσα στην επικράτειά τους και τα νησιά της Λευκάδας, της Ιθάκης και της Κεφαλλονιάς, καθώς και τα περάσματα από και προς τον Πατραϊκό κόλπο, κι ακόμα να απολαμβάνουν τα αγαθά της εύφορης γης. Εξίσου σημαντικό είναι ότι η πόλη ήταν ενδιάμεσος σταθμός για τα πλοία που μετέφεραν προϊόντα προς την Ιταλία και τη βόρεια Αδριατική.

Εικ. 2 Τα νεώρια των Οινιάδων.

Η θέση της όμως της δημιουργούσε και πολλά προβλήματα, αφού Σπαρτιάτες, Αθηναίοι και Μακεδόνες την επιβουλεύονταν. Αυτοί όμως που διεκδικούσαν επίμονα και συστηματικά τους Οινιάδες ήταν οι γειτονικοί Αιτωλοί. Σε τέτοιο βαθμό που μέσα σε έναν αιώνα, από το τέλος του 4ου έως το τέλος του 3ου αι. π.Χ., κατάφεραν να τους καταλάβουν τρεις φορές. Η πρώτη κατάληψη, μάλιστα, προκάλεσε την οργή του Μεγάλου Αλεξάνδρου, καθώς οι Αιτωλοί ήταν εχθροί των Μακεδόνων. Ο Αλέξανδρος θέλησε να πάρει εκδίκηση ο ίδιος, όμως ο πρόωρος θάνατός του δεν τον άφησε.

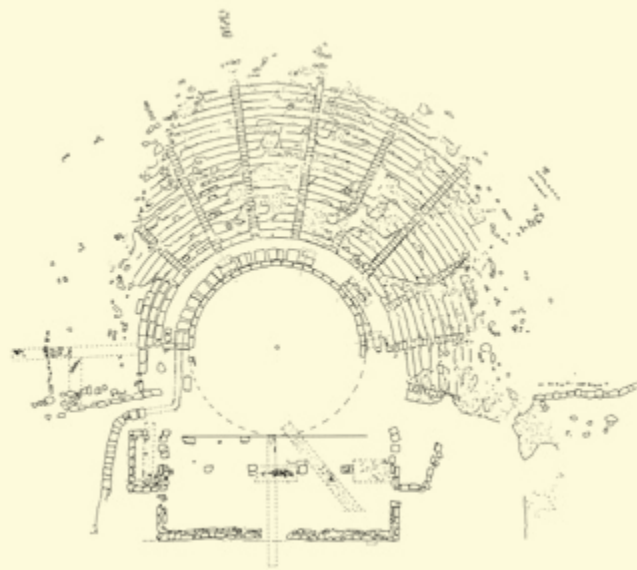
Από το 168 π.Χ., που οι Ρωμαίοι κατέλασαν το Μακεδονικό βασίλειο, έως το 30 π.Χ., όταν οι κάτοικοι εγκατέλειψαν τους Οινιάδες με προορισμό τη Νικόπολη, λίγα στοιχεία είναι γνωστά για την πόλη. Φαίνεται πάντως ότι οι κάτοικοι ζούσαν σε παρακμή.

Σήμερα ό,τι έχει απομείνει από την αρχαία πόλη σώζεται κυρίως σε μορφή χαμηλών ερειπίων. Παρόλα αυτά, το επιβλητικό μέγεθος των οικοδομημάτων της υπενθυμίζει την σπουδαιότητα των Οινιάδων. Πρώτο απ' όλα τα αρχαία κατάλοιπα ξεχωρίζει το τείχος, το οποίο διατηρείται σε εξαιρετική κατάσταση και μάλιστα σε όλο του το μήκος. Στο εσωτερικό μια σειρά από δημόσια κτήρια έχουν έρθει στο φως, όπως το βουλευτήριο στην αγορά. Ανάμεσά τους και το

θέατρο που μαζί με την αγορά αποτελούσαν το κέντρο των Οινιάδων. Στην κορυφή του λόφου ένας ξεχωριστός περίβολος είχε χτιστεί για την ακρόπολη, ενώ τη δική του οχύρωση είχε και το λιμάνι, θαμμένο σήμερα, στη βόρεια πλευρά της πόλης. Όμως το πιο εντυπωσιακό μνημείο της και ταυτόχρονα ένα από τα πιο σπουδαία έργα της αρχαιότητας βρίσκεται στην άκρη της οχύρωσης του λιμανιού. Πρόκειται για τους *νεώσιους* ή τα *νεώρια*, όπως αλλιώς ονομάζονται (εικ. 2). Θα πρέπει να το φανταστούμε με τη μορφή ενός μεγάλου κτηρίου μέσα στο οποίο έσυραν πάνω σε ράμπες τα πλοία και τα επισκεύαζαν. Το παράδοξο βέβαια είναι ότι συναντάμε ένα τέτοιο κτήριο στην ξηρά και όχι κοντά στη θάλασσα. Την εποχή που χτίστηκε όμως, η μορφολογία του εδάφους ήταν τελείως διαφορετική. Σημαντική είναι μία πληροφορία που μας δίνει ο Θουκυδίδης, σύμφωνα με την οποία στην αρχαιότητα οι Οινιάδες θα πρέπει να ήταν νησί ή να περιβάλλονταν από νερά σε ορισμένες περιόδους του χρόνου. Πώς μπορεί να συνέβαινε αυτό; Στην περιοχή, όπως μαθαίνουμε από άλλες πηγές, υπήρχαν τρεις λίμνες. Έτσι, όταν ο ποταμός ξεχειλίζει τα νερά του ενώνονταν με εκείνα των λιμνών και της θάλασσας και η πόλη μετατρέποταν σε νησί. Είναι μάλιστα πιθανό ότι την εποχή εκείνη η θάλασσα έφτανε ως τους Οινιάδες!

Το θέατρο των Οινιάδων

Το θέατρο είναι ένα από τα πιο επιβλητικά μνημεία της αρχαίας πόλης (εικ. 3). Χτίστηκε στην πλαγιά ενός υψώματος στη βόρεια πλευρά και σε πολύ μικρή απόσταση από την αγορά. Από το *κοίλο* μπορεί να δει κανείς όχι μόνο τη γύρω πεδιάδα, αλλά και τις ακτές και τα νησιά του Ιονίου. Χωρούσε περίπου 4.600 θεατές και είχε πολύ καλή ακουστική.

Εικ. 4 Αποτύπωση του θεάτρου σύμφωνα με τα ανασκαφικά ευρήματα.

Εικ. 3 Το θέατρο των αρχαίων Οινιάδων.

Εικ. 5 Η θέα από το κοίλο.

Στάση 1η: Το κοίλο

Το κοίλο λαξεύτηκε στο φυσικό βράχο σε σχήμα πετάλου. Στηρίχθηκε στα δύο άκρα του προς την πλευρά των *παρόδων*, των δύο διαδρόμων, δηλαδή, που σχηματίζονται ανάμεσα στο κοίλο και τη *σκηνή*, από κατακόρυφους τοίχους (εικ. 3). Το ένα άκρο του όμως, αυτό που βρίσκεται στα αριστερά, αν στρέψετε το βλέμμα σας στο κοίλο, χτίστηκε με τεχνητό τρόπο, γιατί στο συγκεκριμένο σημείο το έδαφος δεν είχε την απαραίτητη φυσική κλίση. Χρειάστηκε, λοιπόν, να συγκεντρώσουν χώματα για να φτιάξουν μία τεχνητή πλαγιά, πάνω στην οποία έχτισαν με ασβεστόλιθο τα *εδώλια*. Σε κάποια από αυτά βρέθηκαν επιγραφές, οι οποίες αναφέρονται σε απελευθερώσεις δούλων που έγιναν στο θέατρο.

Σήμερα εδώλια μπορεί να δει κανείς μέχρι τη δέκατη ένατη σειρά. Το κοίλο όμως είχε αρχικά είκοσι εννέα ή τριάντα σειρές. Δώδεκα *κλίμακες*, σκάλες δηλαδή, από τις οποίες οι εννέα φαίνονται καθαρά, χωρίζουν τα εδώλια σε έντεκα *κερκίδες*.

Στάση 2η: Η ορχήστρα

Η *ορχήστρα* σχημάτιζε έναν κύκλο, είχε διάμετρο περίπου 16 μέτρα και το δάπεδό της ήταν από πατημένο χώμα (εικ. 3, 5). Οι πλάκες που βλέπει κανείς πίσω από το λίθινο πλαίσιο στην περιφέρεια της ορχήστρας, κάλυπταν τον αγωγό που οδηγούσε τα νερά της βροχής έξω από το θέατρο (εικ. 6). Ταυτόχρονα όμως δημιουργούσαν κι έναν διάδρομο που διευκόλυνε την πρόσβαση των θεατών προς το κοίλο. Φαίνεται ότι η ορχήστρα διαμορφώθηκε με τα χρήματα που δόθηκαν από κάποια χορηγία, αφού σε τμήμα της σκηνής σώθηκε αποσπασματικά μία επιγραφή που αναφέρεται σε αυτή: (ΤΗ)Ν ΟΡΧΗΣΤ(ΡΑ)Ν.

Εικ. 6 Πλάκες που κάλυπταν τον αγωγό.

Στάση 3η: Η σκηνή

Τα χαμηλά ερείπια που βλέπει κανείς πίσω από την ορχήστρα προέρχονται από το δεύτερο κτήριο της σκηνής που χτίστηκε στο πρώτο μισό του 3ου αι. π.Χ. και ήταν διώροφο (εικ. 3, 7). Συγκεκριμένα, πρόκειται για τα θεμέλια του *προσκήνιου* και των *παρασκηνίων*. Το προσκήνιο ήταν μία μακρόστενη στοά που σχηματιζόταν στο μπροστινό μέρος της σκηνής από πεσσούς, τετράγωνες κολώνες δηλαδή. Πάνω στην επίπεδη στέγη του προσκήνιου εμφανίζονταν οι υποκριτές. Τα παρασκήνια, πάλι, ήταν οι δύο μικροί ορθογώνιοι χώροι που θα δείτε να σχηματίζονται στα δύο άκρα της σκηνής και χρησιμοποιούνταν για την προετοιμασία των υποκριτών, αλλά και για τη φύλαξη των υλικών της παράστασης.

Ο δεύτερος όροφος της σκηνής είχε την ίδια ακριβώς μορφή με την πρώτη σκηνή του θεάτρου. Ήταν, δηλαδή, μία μακρόστενη αίθουσα που στην πρόσοψή της δεν είχε τοίχο, αλλά τέσσερις πεσσούς. Στα ανοίγματα που σχηματίζονταν ανάμεσά τους τοποθετούσαν ζωγραφικούς πίνακες, οι οποίοι έτσι δημιουργούσαν ένα υποτυπώδες αλλά απαραίτητο σκηνικό για τις παραστάσεις.

Στην εικόνα 8 μπορείτε να δείτε πώς φαντάστηκαν οι αρχαιολόγοι τη μορφή που θα είχε η σκηνή.

Εικ. 7 Αποψη του θεάτρου. Στα αριστερά διακρίνονται τα κατάλοιπα της σκηνής.

Από τότε μέχρι σήμερα

Η πρώτη ανασκαφή στο χώρο του θεάτρου πραγματοποιήθηκε στις αρχές του 20ού αι. φέρνοντας στο φως το μεγαλύτερο μέρος του μνημείου. Έκτοτε, το θέατρο σκεπάστηκε με χώμα και παρέμεινε θαμμένο ως το 1987, όταν ξεκίνησε η πλήρης αποκάλυψή του. Η έρευνα συνεχίστηκε το 1991 και ολοκληρώθηκε τελικά το 1993. Από το 2002 έως το 2006 το θέατρο συντηρήθηκε και κάποια από τα μέλη του ξαναμπήκαν στην αρχική τους θέση. Κάθε καλοκαίρι φιλοξενεί συναυλίες και θεατρικές παραστάσεις που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο του φεστιβάλ Οινιαδών.

Και κάτι ακόμα...

Πέντε ακόμη αρχαία θέατρα έχουν βρεθεί μέχρι σήμερα στην Αιτωλοακαρνανία. Τα δύο από αυτά ανήκαν στην Ακαρνανία. Το ένα ήταν του Στράτου, της πρώτης πρωτεύουσας των Ακαρνάνων, και το άλλο του Αμφιλοχικού Άργους. Το δικό τους θέατρο είχαν και οι αιτωλικές πόλεις Καλυδώνα και Πλευρώνα, ενώ το πέμπτο θέατρο βρίσκεται στην αρχαία Μακύνεια, μία λοκρική πόλη που όμως, άγνωστο πότε, πέρασε στα χέρια των Αιτωλών. Από τα έξι θέατρα της Αιτωλοακαρνανίας, μεγαλύτερο είναι του Στράτου, ενώ από το θέατρο του Αμφιλοχικού Άργους μόνο ορισμένα μέλη του είναι ορατά, αφού το κτήριο δεν έχει έρθει ακόμη στο φως.

Μέσα στον φάκελο θα βρείτε πληροφορίες για δύο ακόμη από τα παραπάνω θέατρα της Αιτωλοακαρνανίας. Αναζητήστε τα έντυπα για τα αρχαία θέατρα του Στράτου και της Πλευρώνας.

Εικ. 8 Αναπαράσταση της δεύτερης σκηνής του θεάτρου (Σ. Γώγος).

Βιβλιογραφία

Κολώνας, Λ., Σταυροπούλου-Γάτση, Μ., και Σταμάτης, Γ. (2009), *Τα αρχαία θέατρα της Αιτωλοακαρνανίας*, Αθήνα: Διάζωμα-Νομαρχία Αιτωλοακαρνανίας-ΛΣΤ΄ Ε.Π.Κ.Α.

Σερμπέτη, Ελ. (2001), *Οινιάδες: Δημόσια οικοδομήματα από την αρχαία αγορά*, Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα.

Σερμπέτη, Ελ. και Σταυροπούλου-Γάτση Μ. (2008), «Οινιάδες», στο: Βλαχόπουλος, Α. Γ. (επιστ. επιμ.), *Αρχαιολογία: Εύβοια και Στερεά Ελλάδα* (σελ. 432-439), Αθήνα: Μέλισσα.

Σταυροπούλου-Γάτση, Μ. (2008α), «Αιτωλία και Ακαρνανία», στο: Βλαχόπουλος, Α. Γ. (επιστ. επιμ.), *Αρχαιολογία: Εύβοια και Στερεά Ελλάδα* (σελ. 388-397), Αθήνα: Μέλισσα.

Σταυροπούλου-Γάτση, Μ. (2008β), «Ακαρνανία: Ιστορικό και αρχαιολογικό περίγραμμα», στο: Βλαχόπουλος, Α. Γ. (επιστ. επιμ.), *Αρχαιολογία: Εύβοια και Στερεά Ελλάδα* (σελ. 414-425), Αθήνα: Μέλισσα.

Πηγές από το διαδίκτυο

Διαδικτυακός τόπος Σωματείου «Διάζωμα»: http://www.diazoma.gr/GR/Page_04-01_AT-012.asp

Άλλες πηγές

Εφορεία Αρχαιοτήτων Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδος

Προέλευση εικόνων

Εικ. 1, 4, 8: Κολώνας, Λ., Σταυροπούλου-Γάτση, Μ., και Σταμάτης, Γ. (2009), *Τα αρχαία θέατρα της Αιτωλοακαρνανίας*, Αθήνα: Διάζωμα-Νομαρχία Αιτωλοακαρνανίας-ΛΣΤ΄ Ε.Π.Κ.Α.

Εικ. 2: Σερμπέτη, Ελ. και Σταυροπούλου-Γάτση Μ. (2008), «Οινιάδες», στο: Βλαχόπουλος, Α. Γ. (επιστ. επιμ.), *Αρχαιολογία: Εύβοια και Στερεά Ελλάδα* (σελ. 432-439), Αθήνα: Μέλισσα.

Εικ. 3: Εφορεία Αρχαιοτήτων Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδος

Εικ. 5-7: Διεύθυνση Μουσείων

Συντονισμός έργου: Μαρία Λαγογιάννη, Δρ Αρχαιολόγος
Σουζάνα Χούλια - Καπελώνη, Αρχαιολόγος
Σχεδιασμός περιεχομένου - γενική επιμέλεια: Έλενα Μπαζίνη, Αρχαιολόγος
Γραφιστική & καλλιτεχνική επιμέλεια: Σπήλιος Πίστας, Γραφίστας
Κείμενα: Μαρία Αγγελάκου, Αρχαιολόγος
Ηλεκτρονική επεξεργασία: Ειρήνη Σταυριανού, Γραφίστας
Παιδαγωγική επιμέλεια: Χρύσα Αθιανού, Εκπαιδευτικός
Διορθώσεις κειμένων: Βιολέττα Ζεύκη, Αρχαιολόγος - Μεταφράστρια

ISBN: 978-960-386-225-3

©2015 Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων

Απαγορεύεται η οποιαδήποτε μερική ή ολική ανατύπωση χωρίς την άδεια του εκδότη

Το έργο «Σχεδιασμός και παραγωγή παιδαγωγικών εργαλείων για την ανάδειξη της σημασίας του θεάτρου στην αρχαιότητα και σήμερα» (κωδικός MIS 339817) υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ, ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΜΟΥΣΕΙΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ